

SZÉCHENYI ÉS AZ ÁRNYAK

Eörsi István félelmetes árnyakkal viaskodik ebben a groteszk tragédiának nevezett színjátékban. Nyilatkozata is arra enged következtetni, hogy kétségbeesett párviadal volt az alkotófogant, amelyben nemcsak Széchenyi és az árnyak küzdelme foglalkoztatta, hanem mindazon képek, ábrázolások, amelyek Széchenyit a mi tudatvilágunkba bevették. Németh László zseniális tanulmányára és megrendítő erejű drámájára gondolok elsősorban, de azokra a színészi alakításokra is, amelyek nemcsak megjelenítették, hanem újraélték, megfogalmazták, véleményezték Széchenyi jelenségét. Timár József, Besseney Ferenc nemcsak egy mű újraterejtői lettek a színpadon, hanem egy-egy eredeti Széchenyi-kép megrajzolói.

Eörsi nyilatkozata így vezet be a mű világába: „Darabom első változata a jelenlegi szöveg első jelenetével végződött: a kormány ügynöke rábeszéli a főhőst az öngyilkosságra. Ez a változat tehát arról szólt, hogy miként kergette halálba gróf Széchenyi Istvánt a monarchia.

De ha a kormány embere már az első jelenetben tisztázza a főhőssel, hogy csak öngyilkos lehet, akkor figyelmünk nem arra irányul, amit úgyis tudunk, hanem arra, hogy miként keres magának kibúvókat, haladékokat, és miként veszi át sorra a pisztolyokat — feleslegessége tudatától lesújtva — olyan kor embereitől és árnyaitól, amely a bokájáig sem ér. Ez a koncepció rákényszerített arra, hogy eltekintsek sok „csip-csup igaz”-tól; de a főhősnek és konfliktusainak történelmi-társadalmi igazságától nem akartam eltekinteni. Darabomban — legalábbis így szeretném — „a király halódik”, de nem egy akármilyen király, hanem egy kibékíthetetlen ellentmondásokból szilárdan összeácsolt páratlan valaki, szeretetem, bámulatom és tiszteletteljes gúnyvigyorom tárgya, aki titkos reményeim szerint — igenis kimondom! — gróf Széchenyi István, személyesen.”

Mindebből az következik, hogy **Eörsi**

Széchenyi valóságos világát mutatja fel: minden részlet önmagában tényszerűen igaz, de jelentőségét, jelentőségét nem önmaga által kapja meg, hanem ebben a vízióban, amely a naturalista részletességgel felvázolt mozzanatokot csak mint a jelkép darabjait használja fel: valahogy úgy, mint a mozaikkészítő a mozaikkockákat. Ebből építi fel az író a maga Széchenyi-képét és dramaturgiai vízióját. Ily módon a hangsúly arra tevődik, hogy **Eörsi** megidézi Széchenyi és a színpad számára mindazokat az árnyakat, amelyek Széchenyit nem küzdésre, hanem öngyilkosságra inspirálták. Minden részlet tehát röntgenfelvétellel és kegyetlen felmutatása Széchenyi világának. A részletekkel a dráma azt a sorspillanatot járja körül, amelyben Széchenyi rájön, hogy élnie szabad, de már nem érdemes. A tett, a cselekvés lehetősége nélkül etikai intelmei is súlytalanná válnak, s ő maga eleven történelmi múlttá lényegül át. A színpadon Lakner László díszletében órák rengetege mutatja az időt, s még hangsúlyosabbá teszi Széchenyi tragikumát, azt, hogy nemcsak környezetével, nemcsak önmagával, de a történelmi idővel is feloldhatatlan ellentmondásba keveredik. **Eörsi** a „Széchenyi-dráma” dramaturgiai felmutatására vállalkozott ezzel, azt érzékeltetve, hogy a kor, amelyet Széchenyi formált, fogva tartotta, bénította is őt, s lehetetlenné tette azt, hogy túljusson, felülemelkedjen, túllépjen korán és gondolkodói önmagán. Ettől lesz bekerítettége oly iszonyatos, búcsúja oly fájdalmas. Ezt a megrendítő hatást nem tudja enyhíteni az ironikus, játékos, groteszk hangvétel sem, csak a szellemi felismeréseket teszi könnyebbé.

Horvai István rendezése nagyszerű szellemi azonosulásról tanúskodik. A főszereplő **Várkonyi Zoltán** Széchenyi örökös szellemi készenlétét teszi láthatóvá, emberi magatartásának minden árnyalatát pontosan, nagy intellektuális igénytelenséggel szólaltatja meg.

Illés Jenő

